

ג. קרסל

איגרות כדיאלוג של "אני ואתה"

שסבו זה היה כאותם ימים ראש המדברים כחקר המדרשים. המכתב שופע אמוציות לרוכ והשתפכות נפש על יחסו לסבו (ואף הדגיש זאת בהקדמתו הנודעת לספרו על דרכו לחסידות). "מיום שעזבתי את הבית", כותב הוא (כראשית 1900) "היכרתי הרבה אנשי-רוח: אמנים, משוררים ואנשי-מדע. אך מעולם לא ראיתי שוב את עצמתי-הפלא התמימה של הרוח, את גבורתה של שאיפה חזקה ופשוטה כהתגלמות בה טהורה ויפה כמו אצל סבא — — — כמעט שאיני יכול לכבוש את דמעותי — דמעות של הערצה בלב ובנפש, כשאני מעלה בדעתי את פניו החביבים". אולם רמזו לדרכו בעתיד בתחום חקר (ספק אם זה תואם לכובד צירוף זה; חקר) החסידות והמיסטיקה היהודית מצוי בהמשך הדברים: "לא איטיב להוכיח לך את תודתי ואהבתי, אלא אם כן אלך בדרכיך, בתוך התחומים שלי; ואעמיד את חיי לשירות העם היהודי — — — אני רוצה להמשיך את מפעל חיך" (115).

לא עוברים ימים מרובים וכובד מושך אל עצמו תשומת לבו של הרצל, המבקש ממנו לערוך את העתון "וועלט". התנאי שמציב כובד הוא: "אי-תלות יחסית" והרצל מבטיח לו שלא יתערב יותר מאשר אצל קודמו כרתולד פייבל. אחד מידידיו מציג לו דגם לעריכה את אחד-העם, שאת דמת עריכתו את "השילוח" "עתונים אירופאיים משיגים רק לעתים נדירות" (126). וזוכה כובד לאחר עת קצרה גם למחמאחו של הרצל: "י וועלט הוא מצויין" ואף שמח הוא שקם דור-המשך (128). אולם לא ארכו ימי הנחת להרצל מהכוח הצעיר, שכן החלו הצעירים להתארגן ב"פראקציה", איגרון שהיה למורת רוחו של הרצל. "אנו הצעירים מתחילים לקחת את העניין בידיים — — — אנו מייסדים ארגון החדש בתוך המפלגה. העניין הוא בעל חשיבות יתירה לגבי התפתחות התנועה" (133. כותב כובד לרעייתו). מרד זה של צעירים בהרצל, מתבטא בדרישה להכניס את התרבות היהודית לתכנית הציונית ובכך משתלבת התכנית של ראשי ה"פראקציה" לבית-ספר יהודי גבוה, חכנית שתתגלגל עוד ימים ושנים ותגיע לשיאה כרעיון האוניברסיטה העברית, שח. וייצמן, איש ה"פראקציה" יאה הלוחם המובהק להגשמתו. הרצל מסתייג מפעולה זו ובשל כך פורש כובד מערכת ה"וועלט". אולם פרישה זו היתה רק קצה הקרחון, שכן לאחר זמן קצר יתגלה הקרע ברכים כפולמוס אחד-העם — נורדאו, סביב ספרו של הרצל "אלטנוילאנד".

ביקורתו הקטלנית של אחד-העם על ספרו זה של הרצל עוררה תשובה חריפה ביותר של נורדאו, שלא נמנע גם מפגיעה אישית באחה"ע. פולמוס-דברים זה הסעיר את המחנה הציוני ובייחוד את אלה שדרשו, אם אנשי ה"פראקציה" ואם אלה מחוצה לה, העמקת תוכנה התרבותי של הציונות. כובד התייצב מיד לצידו של אחה"ע מה שגרם לקרע ולניתוק מהרצל (ראה בייחוד מכתבו לכובד בעמ' 155). ואכן כובד נתכוון אז להוציא קובץ, ש"היה (בו) משום מחאה נגד התפיסה המיכאניסטית של הלאומיות היהודית — — — אין לך (המכתב הוא לאחאה"ע) כיום ספר שניתן לומר עליו, כי מורגש בו צורך עמוק כזה בין האינטלקטואלים שבעמנו כמו בספר הזה" (156). פולמוס זה השתלב במגמה האופוזיציונית של ה"פראקציה" וככל שביקש הרצל "להחזיר בתשובה" את אנשי ה"פראקציה" עלו מאמציו בתוהו, שכן גדלה התהום בין מגמת הצעירים לבין הכיוון המדיני-הדיפלומטי של הרצל. כרגיל נתעדכבו כאן רכילויות והאשמות אישיות (ראה למשל עמ'

מרדכי מארטין כובד. חילופי איגרות (ממנו ואליו). כך ראשון: 1897 — 1918. חידגמו מגרמנית והוסיפו הערות: יהושע עמיר וגבריאל שטרן. הכנה ומבוא: גריטה שידר, בייעוץ. בצירוף דברי הקדמה: עקיבא ארנסט סימון ובשיחוף רפאל כובד, מרגוט כהן וגבריאל שטרן. "מוסד ביאליק", תשמ"ב 538 עמ'.

על כובד אפשר לומר, שסופו מוכיח על תחילתו. עם אפנת האקסיסטנציאליזם משלהי מלחמת העולם השנייה ניצב כובד, כמייצג זרם זה לכל עמקו כמעט מראשית הופעתו, עוד לפני שנקבע הצירוף הזה. אותו הלך-רוח של כובד, שכל עיקרו: צירוף ועירוב של החוויית-ההשראתי-האקסטטי-האסטטי, ביקש תחילה ליישמו לציונות ולאחר מכן, בהגות ובספרים, כבשורה לעולם כולו, שככללו גם היהודי. נוסח זה שהוגדר על ידו בפורמולה הנודעת של "אני ואתה", כלומר שיח ישיר מלב ללב, ולעתים גם ללא היענות מקבילה של הזולת — שלוש דרגות הבעה לו לכובד: השיח פנים-אל-פנים, והיא הדרגה הראשונה במעלה, שבה אפשר לבטא בכלתי-אמצעיות את השפע החווייתי: השנייה בחילופי אגרות, שבעשורים הראשונים של חייו ודאי לא שיער שעתידות איגרות אלה להתפרסם ברכים; הדרגה השלישית היא ההבעה בכתב, במאמרים וספרים, שיצאו מתחת עטו כמשך כמה עשורים. בעוד שלדרגה הראשונה זכו אלה שהיו במחיצתו האישית אם באורח-קבע ואם באורח-ארעי, ולדרגה השלישית זכו הרבים ככל העולם כולו, אם במקור הגרמני ואם בתרגומים, הרי לאמצעית זוכה קהל הרבים אך ורק עתה עם פירסום האיגרות, תחילה במקורן הגרמני ועתה בתרגום עברי בצירוף הערות, מבואות, מפתחות וכל שאר הדברים הנצרכים להבנת עולם שחלף, והפותחים כל השערים להבנת האיש ודרכו.

תחילה מן הדין להדגיש את עמדתו של כובד מראשית דרכו על קרקע הציונות המדינית ההרצלית, שכן בשלהי המאה הקודמת וכראשיתה של הנוכחית לא היתה אחרת, אף שכל עצמו וכולו כניגוד לציונות מדינית זו. ואכן מרד זה מצא מיד אפיקו ב"פראקציה הדמוקראטית", שהניפה את נס המרד בציונות המדינית. כרם באיגרות אלה, שאינן משקפות את כובד בשלימותו הנפשית-הרוחנית, בייחוד בתקופתו הראשונה של פעילותו הציונית והתרבותית, אנו רואים כיצד חל בו המיפנה מהמסלול השגור לנתיב שאינו שגור גם בקרב רעיו ב"פראקציה". ואף זאת אפייני לכובד, שכשנה ומחצה לפני פנייתו ואיגרתו הראשונה להרצל (ראשית 1899), הוא מבקש מריכארד דהמל חוות-דעת על שיריו. ואכן יפה מעירה בעלת המבוא, שכובד ראה את עצמו בראשית דרכו כמשורר ו"החווייה הפיוטית-דתית" (עמ' 19) ליוותה כנודע את דרכו בהגות ואף קבעה את השקפת עולמו — אם אפשר לקרוא לזאת השקפת עולם. אף ההתרפקות על הרצל כאותה איגרת ראשונה יוצאת ללמד שגם אל הציונות המדינית הגיע מעמקי הווייתו וחוויתו. התרפקות זו על הרצל דווקא אפיינית בתקופה, שבה כותב לו רעו וידידו האנס לינדאו: "הרעיון ליצור לעם היהודי מלכות לעצמו יש בו בשבילי משהו מוזר ביותר, אפילו משהו מעציק — — — חוששני, כי דברי אלה עלולים דק להרחיק ממני, בלא שיוכלו להשפיע עליך, כפי שהייתי מאוד רוצה" (108).

שרשיותו של כובד כמסורת היהודית מתבטאת גם בשורות המעטות שבהן הוא מזכיר להרצל את משה הם מזה ואת גרץ מזה, אישים, שהרצל היה כנודע רחוק מהם כאותם ימים. על שרשיותו זו מלמדת איגרת מופלאה שלו לסבו ולסבתו; שלמה ואדלה כובד — ולמותר להוסיף.

הפנימיות הוא "מלביש" לא אחת על אחרים. וראוי לשים לב למכתבו של מומברט על האקסטאטיות (222) כדי שנבין באיזה עולם חי אז בובר ולמי כיוון את המסר שלו. ויפה הגריר אז מיכה יוסף ברדיצ'בסקי את דרכו של בובר בתהייתו על התופעה ששמה החסידות: "אני רואה להעיר, שלעתים הכנסת במעשיות [הבעש"ט] דברים משלך, שלאמיתו של דבר אינם מצויים בהן. ומה שיש לזקוף על חשבון מלאכת היצירה עצמה והייתי קורא לה יצירה גרמנית — ייחוס על נקלה ליהדות גופא" (224-225). הרי שמי"ב חפס מיד שהחסידות היתה לבובר [וליימים ל.ל. פרץ] יחד לתלות עליה את עומק חוויותיו הפנימיות. אולם אותו מומברט אינו חושש לגלות לבובר את רחשי לבו למקרא הווידיים האקסטאטיים, שלא תמיד מצוי בהם מה שרואה בובר והוא אומר זאת אפילו בלשון גסה ביותר: "לא אוכל לכחד, כי כמה מעילגי לשון נוצריים אלה מטילים עלי מקצת בעתה כי אלה המבקשים את הארטיקה שלהם עם 'האלוהים' בלבד, מן הסתם קרובים תכופות יותר אל הבהמיות מאשר אל האלהות" (234).

ואז באים נאומיו המפורסמים של בובר על היהדות, השונים בתכלית השינוי מאותה ספרות רבת המלל הנכבד ביחוד בגרמניה, על "מהות היהדות". כאן נתפסת היהדות כהתפעמות והתחדשות ב"ישום" לאומי ציוני, אף כאן, וכן בנאומיו וחבוריו האחרים לפני מלחמת העולם הראשונה, מעיר לו גוסטאב לאנדאוואר: "אתה צריך איפא לספק לנו עוד איזו קונקרטיות, המחשה וחיוניות וכו' וכו' — אתה צריך לשוות לנגד עיניך כמה זמן חיים כל הדברים האלה בקרבך — — —" (275). כאן ניתוח חריף ומפורט לנוסח הלוח רוחו ומחשבתו של בובר — ואף כאן מתבקש הגשד בין החווייה האישית לבין החיים של הזולת. אין על כן מן הפלא שנאומי בובר מתחילים להשפיע, תחילה בחוג הפראגאי, שביין כתליו הושמעו לראשונה, ולאחר מכן פושטים דעיונותיו חוצה ומגיעים למרחקי מדחקים. להגם כהן היו נאומי בובר "נקודת מיפנה בכל מחשבותיו" (264) והוא הדין בארנולד צווייג, המביע היגיו לבו הדברים למקרא נאומי בובר: "שלושת ספדיך חזרו וטלטלו אותו בכל עוזן של חוויות רחניות אל עבר בעיות היהודים, לאחר שלטון המליצות הנבוכות, עד לידי יאוש, של הציונים, לא פחות משל שאר המפלגות, ההתקוטטות המגעילה עד אין גבול על אישים וכל אותם הוויכוחים הרחוקים תכלית ריחוק מן העניינים המהותיים, הניסו אותי אל ספירות אומנותיות ורוחניות כלליות. על כך ששוב יכולתי לגשת אל בעיית היהודים אני מכיר תודה כנה לך בראש ובראשונה" (289). אף חיים ארלחורוב הצעיר פונה לבובר בדבריי הערצה אלה: "אני מכבד ומעריך אותך כמנהיגו של דור היהודים הצעיר, שהרי בגאווה אני מונה את עצמי

169). אולם זו היתה הסערה האחרונה שבה היה מעורב בובר כתחומי ההסתדרות הציונית.

ה"פראקציה" שקעה באפס מעשה לאחר י"ז חדשי קיומה (164) ואין על כן מן הפלא שבובר החל בהדרגה נוטש, מבחינה עשייתית ואידווגנית, את הפעילות הציונית ושוקע יותר ויותר בדברים שלבו נמשך אליהם: העיסוק בחסידות, שבו נתגלה ונתפרסם בעולם היהודי וגם הלא-יהודי ובעיקר בעשייתו החרוצה והשקודה (ובכך הצטיין בובר עד ימיו האחרונים) בתחום האמנות היהודית ובהדרגה בעשייה הספרותית-תרבותית, שחרגה הרחק הרחק מהעולם היהודי, שעל כן אליבא דבובר, שראה לפניו את האדם על חביוני נפשו, נתכוון הוא ליהודים ולא-יהודים כאחד.

"סנונית" ראשונה בתחום זה היא סידרת הספרים "החברה", שבה הוקדש כל ספר לעיון סוציולוגי-חברתי לתופעות חיים שונות (יצאו ארבעים ספר). ההלם האחרון, שסייע למנוסתו של בובר היה קונגרס אוגנדה (1903), עליו אמר: "הקונגרס לבש צורה שלא נשמע כמותה. היו דגעים גדולים ונוראים. הזעזוע שעבר עלי הוא אולי הגדול שבחיי. כך לא ראיתי מעולם את המבעית שבאדם — — — סילקתי מעלי כל מה שהוא מן היהדות — — — אני רוצה להביא אל חיי טוהר וגודל מוחלטים בכל מחיר" (171). לא פחות חמורה היתה דעתו של וייצמן על קונגרס זה (179). אולם בכך וכאן נברלו הדרכים — וייצמן להמשך פעילותו הציונית וכריחתו של בובר למעמקי החסידות ולמעמקי הנפש, היא הנפש שאינה יודעת גבולות עמים ומדינות. מכתבו להוגו פון הופמאנטסאל (198 — 199) חושף בבירור את עולמו בו הוא שקע מאז: ספרות העולם תוך חדירה לטוב והמעולה שבה, בד בבד גם עולם החסידות, שגילה בה חטיבות אנושיות מאוד נעלות ועדות לכך הרישום מרבים שאינם מבני ברית אולם בעלי זיקה לעמקי הנפש, שהתפעמו מגילווי החסידות שלו.

תוך השתקעותו ההדרגתית יותר ויותר בעולמות העליונים, וכאן פשט הדברים כמשמעם, ובדברים על "התחדשות" פנימית, מקבל בובר מאחד הידידים וידי מרעיש, שהוא בד בבד ביקורת, שתלווה אותו מאז ועד ימינו אלה: "שאלת-היהודים הגדולה הכללית איננה ניתנת לפתרון. היהדות כחזון תרבות היא הזיה שאיני רואה מאחוריה ישות חיה — — — מה ערך כל נכסיה התרבות הסגוליים, בשעה שהעם בן ששת המיליונים נאבק על עצם חייה הגוף שלו?" (210). אולם בובר חי את עולמו, עולם החווייה ההגותית, שעיסוקו אז בחסידות משמשת לו משען ומשענה, כחוליה בתנועות מיסטיות הכל משתקף עתה בפריזמה האישית-אקסטאטית שלו. כך מקבל הוא לראשונה, לפחות לפי חליפת המכתבים שלפניו, ביקורת לעיסוקו בחסידות, דברים שנשמע אותם מקץ יובל שנים מגרשם שלום: "דיוקנו האישי של ר' נחמן (מברסלב)", כותב לו דובנוב, "כפי שציירת אותו הוא מוצלח מאוד ורק שיש בו במידת-מה אידיאליזציה". אף אנו שומעים מדובנוב, המבחיין בבובר נקודת-מוצא אסתטית (215). מעין ביקורת עקיפה לבובר אנו שומעים גם מפיו של ר' בנימין, המספר על ימיו הראשונים שלו בארץ והיותו פועל בפתח-תקוה: "הנני שכיר-יום, לפי שעה, עובד קשה ובקבלנות. אני שמח שהשיחות החולניות על אודות הציונות הן מאחורי גבי ואדמה של ממש מתחת לרגלי" (217). בעצם מקופל כאן הניגוד, שבובר עוד ישמע זאת עד ימיו האחרונים על התהום מני ים בין העולם האקסטאטי לבין המציאות העבודה, הזקוקה וצריכה לפתרונות אחרים בתכלית מאשר גאולת-ההתחדשות האישית, שבוודאי היתה אורגאנית לבובר ולעתים קרובות אך לו בלבד.

לא בכדי עוסק אז בובר באסופה של וידויים אקסטאטיים, שהוא אסף מעולם המיסטיקה במשך הדורות, וידויים שבהם מצא את המסר "הבלתי-אמצעי חווייה איך-אומר ומתן-דעת אסתטי, בשל הכושר הפיזי המזורז שבהם. אף כאן הוא מסביר את עצמו, אין לו ענין בקאתולים, פרוטסטנטים ודומיהם אלא ב"בעלי חזון שניחנו בחלומות על לפני ולפנים של חיייהם". אכן, הספר מופיע (ב-1909) ומעורר הדים מרובים ובעיקר בחוגים בעלי נפש. בדרך זו הוא עוסק בחוויות של עולם ועולמות לא שלנו בד בבד בעולמות דומים שהוא מוצא בחסידות ואם תרצה לומר: המכנה המשותף לכל אלה הוא בובר עצמו, שאת חוויותיו

בית המדרש לרבנים באמריקה

אנו מתכבדים בזה להזמין את הציבור הרחב
לשתי הרצאות בעברית.

ביום שני, ה-8 בנובמבר, בשעה 3:15 אחרי-הצהרים

הרצאתו של פרופסור אהרון מירסקי

מהאוניברסיטה העברית בירושלים על הנושא:

"מעלות ומורדות בספרות העברית בימי הביניים"

ביום רביעי, ה-10 בנובמבר, בשעה 3:30 אחרי-הצהרים

הרצאתו של פרופסור יעקב כץ

מהאוניברסיטה העברית בירושלים על הנושא:

"שטר המכירה בשבת — הרקע הכלכלי

והיסוד ההלכתי"

ההרצאות תתקיימנה במועדון הסטודנטים,

בנין אונטברג, 3080 ברודווי, ניו-יורק.

לפרטים נוספים נא לטלפן: 678-8838 (212)

THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY

3080 BROADWAY, NEW YORK, N.Y. 10027 10027

כוכב (398 — 399). לאנדאואר, שאינו ציוני לאומי, תפס כנראה את בעיית גרמניה ביתר עמקות מכוכב. אף הטון החריף שהוא נוקט לגבי עמדת כוכב במלחמה אומר דרשני, את נס המרד כוכב מרים גם צעיר דורם בן י"ט, גרשם שלום, המתריע בשצף קצף על הקרע בינו לבין כוכב (408-410). אולם כוכב בשלו: "ענינו של הציוני האמיתי איננו לאומנות אלא התלכדות הכוח היהודי למען מטרה על-לאומית" [414]. ושוב, כשמגיע הוא לציונות הוא חוזר ועולה למעלה למושגים הצרופים ו"הטהורים". לא בכדי מעז הנס כהן לייסר את כוכב, ש"עלינו להתקדם מן השיחות עם האלוהים אל ההשפעה על יסודות החברה וכי עלינו להגביר בציונות שלנו את הכיוון החברתי-מדיני" (476). אולם מבחינה זו כוכב בשלו, בצירופים נעלים על הציונות (492), בלא שנחוש כל רקע מציאותי מאחוריהם. אולם מעל הכל מן הדין לציין מכתבו של אליהו רפפורט דמות לא מבוטלת בחילופי המכתבים של כוכב על העליה לארץ-ישראל, שקיים אותה לאחר מכן. ואפייני המכתב האחרון בספר, תשובת כוכב לרפפורט, שבו הוא מונה כמה וכמה טעמים לאי עלייתו לארץ (507 — 508).

*

ארכו הדברים ואנו נגענו אך באפס קצם של דברים ועניינים שראוי היה להביאם ויותר מכך רואי היה להתדיין אחם. הספר מסתיים בשלהי 1918. אז החל זרם העליה השלישית שלכוכב היה חלק לא מבוטל במניעים שהניעו נוער מגרמניה גליציה ומדינות אחרות לעלות לארץ. כוכב נשאר בגרמניה ובהפנהיים. אין זו תופעה חריגה בתולדות הציונות. כבר העיר פעם שמואל יבנאלי, שראשיה של תנועת חיבת ציון לא עלו עם עולי העליה הראשונה ומאו עד ימינו אנו מוכרת לנו תופעה זו. לא מעטים השיגו על כוכב והמשך ישיבתו בגרמניה. אולם נידאה לי, שהיה אחד ויחיד, שהעז, במלאת לו לכוכב חמישים שנה, לומר לכוכב בפומבי דברים הראויים להישמע גם היום וחבל שנשכחו מלב. היה זה יוסף שפרינצק, איש הפועל הצעיר שנפגש עם כוכב בוועידת פראג הנודעת, שבה השתתף כנודע גם א.ד. גורדון, כפגישה זו, אומר שפרינצק, דיברנו יחד ונדברנו על כל ציוויי המעשה החדש בישראל, על חידושה של הציונות, על המעשה החלוצי ועל התוכן העממי של תרבות העבודה העברית בארץ ועל עיקרי החברה הכונה ועדת ההגשמה העצמית בארץ. התפורנו בהרגשה שאחרי פראג צריך לזוז דבר — — — אחרי פראג חכינו גם לך עצמך, כוכב. אל הארץ הגיעו חלמידים למאות ואלפים, כדי לקיים מצוות חיים גם בכוח רציונותיך אתה — — — אחרי פראג נקראת מאליו לקיים דבר זה (ללכת עם העליה) כלפי אלפי מקשיבים ומצפים — כזאת לא קרה". (נרפס ב"הפועל הצעיר", המוקדש לכוכב בן החמישים, תרפ"ח, גל' 16/17, וחזר ונדפס בספרו של שפרינצק: "בכתב ובעל פה" עמ' 323 — 326).

יש לציין לשבח גדול את מעשה המתרגמים והמהדירים. אולם מה אעשה וצר לי להעיר, שבלא מעט מקומות בולט הניכור מהעולם היהודי הארצישראלי וציינתי לי מקומות לאין ספור ואביא אך שתי דוגמאות בלבד. על מוריץ צובל (בעברית היה צורך לתת שמו העברי: משה נחום) נאמרו כמה מלים ספורות (124) ואילו על אחרים ומרובים נרשמו פרטים ביוגרפיים לרוב והרי צובל היה מעמודי התווך של האנציקלופדיה יודאיקה הגרמנית ומחבר ספרים חשובים, שלא תמיד נאמר בשעריהם שהוא חיברם. הוא גם עלה לארץ ונפטר כאן. נמצא כאן מכתבו של מרדכי אהרנפרייז על פולמוס "אלטנוילאנד" — והרי כותב המכתב פירסם אף הוא מאמר מפורט וחשוב בפולמוס זה ("השילוח" י"א). אכן הספר תורגם מגרמנית. אולם מהדורה עברית חייבת להוסיף דברים אלה גם אם אינם אומרים דבר לקוראי גרמנית, אולם הם בעלי חשיבות מרובה לקוראי עברית. לא אוכל שלא להוסיף, שאליהו רפפורט, שהחליף מכתבים מרובים עם כוכב, עלה כידוע לארץ, היה מראשוני בית אלפא, ממשתתפי הקובץ "קהילתנו" — לכל זה אין זכר כאן. מאידך גיסא יש להעלות על נס המבוא המצויין של הגב גריטה שידר, אף שהיא לעיתים מפליגה לתחום האפולוגטיקה. לפנינו כרך ראשון, נקווה שהכרכים הבאים לא יתמהמהו לבוא ואז יכיר הקורא העברי את כוכב מזוויות שהיו עד כה עלומות.

עם הללו, שדברייך החזירום אל עמנו העתיק, הנאבק הנפלא, המחדרש נעוריו. אתה הורית לי על המטרה כרוח ובממשות, שהיא לי משמעותה של ציון" (472). מכאן סלולה הדרך להשפעתו הגדולה של כוכב, בגרמניה ובגליציה בימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, שקבעה לא כמעט את החלטתם של רבים לעלות לארץ ולהיות כפותחי העליה השלישית.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נדרש, ואף נאלץ להידרש, כוכב לבעיית גרמניה-יהודים ואף "לרדת" ממרומי מרומיו לבעיות ארציות אקטואליות ואף דחופות ביותר, כוכב הדורש במסתורי הנפש והמושגים הלאומיים גילה לראשונה במלחמה זו את התופעה, שבה דש למעלה מעשור שנים: "מעולם לא היה לי המושג 'עם' לממשות כמו בשבועות אלה. גם בין היהודים שורר כמעט בכל אחר רגש רציני וגדול. אני עצמי אין לי, לצערי, כל סיכוי להתקבל לשירות — — — (337). פטרויטיות גרמנית מופרזת זו של כוכב קשה ליישב עם מושג "ההתחדשות" היהודית והכללית. משום כך לא יפלא כיצד הגיב על הפרת נייטרליותה של כלגיה על ידי הגרמנים והוא מגן על מעשה זה בכל תוקף. מכאן אך כפסע לגינוי אויביה של גרמניה והתחזית המרהיבה לנצחון גרמניה והחירות שתבוא בעקבותיה (339 — 340). כאן כוכב "יורד" ממרומי הדיבור המופשט והאקסטאטי שלו לכלל דברים בוטים כגנות המגנים את גרמניה — ואלה גרמנים אף הם! ראוי להידרש לפרשה זו, שממנה אנו למדים שסימביוזה מפורסמת זו בין יהודים לגרמנים הייתה לו לכוכב בשעת מבחן אמת אורגנית שרשית. המכתבים המרובים בענין זה יוצאים ללמד גם על אלה מיהודי גרמניה, שעם כל גרמניותם הרהרו בגורל היהודי. זיגפריד להמן, הנודע לנו כאיש בן שמן לעתיד, מתלבט בעיצומם של ימי המלחמה, במכתבו לכוכב, על עיצוב דור היהודי בהתאם "להגשמת רעיונו הלאומי" (365). אנו יודעים שדרך זו הובילה את להמן לארץ-ישראל, אכן הוא מבקש מכוכב שיורה לו הדרך. תשובה לכך לא מצאנו כאן. במקום זאת אנו שומעים שוב שעיקר הציונות הוא "התחדשות" (378) ללא כל פירוט קונקרטי לצירוף זה. ומן הדין להוסיף ענין אחד, שאינו דורש כל ביאור, שבימי סערה אלה מתיישב כוכב בהפנהיים, עם התגורר עד שנאלץ באונס לעזוב את גרמניה. הטעם להשתקעותו שם: "הצורך בחיים בחיק הטבע, בתוך נוף התואם את הרגש שלנו" (359).

אכן כוכב עסק באתם ימים בהוצאות ירחונו "דער יודע", כתב-עת מהמשובחים עד היום שבכתבי העת היהודיים. אולם גוסטאב לאנדאואר מסרב להשתתף בו בשל התנגדותו לפטרויטיות הגרמנית המופרזת של

לרגל חגיגת יובל הששים
לנשואיהם של הורינו היקרים

יהושע צבי ובתיה רבקה שתדלן

מייאמי ביץ', פלורידה

מורים בחסד עליון, חלוצי החנוך העברי והמסורתי בארצות הברית, מנהיגי ותומכי התנועה הציונית, ההסתדרות העברית באמריקה, הקן הקימות לישראל, "ההסתדרות", פועלי ציון, הנשים החלוציות, "פרבנד", "בני ברית".

הורים מסורים, אוהבים ואוהבים

אנו, הצאצאים, מודים "שהחיינו" ומברכים אתכם בשפע ברכות של בריאות, שלום, ואריכות ימים ביחד

שרה לאה ביאנקו וב'

נתן — ניו-יורק

ודניאל — אוניברסיטת בראילן

ד"ר כרמי ועדנה מרגלית וב'

אור, אדר, קשת, מן, ועטרת — באר-שבע

ד"ר עמנואל מרדכי ואביבה שתדלן וב'

זרון, כרמי, ונועם — וושינגטון הבירה